

ČAZIM SADIKOVIĆ

»Socijalizam i vlast«

KREATIVNA VLAST ILI
SUVERENITET VLASTI

Misao o vlasti, njenom porijeklu, odnosu prema društvu, mogućnosti- ma i imanentnim granicama, misao o čovjeku i vlasti, njihovom me- usobnom negiranju, koliziji i iden- tificiranju, predstavlja egzistencijalni problem čovjeka kome su posvećene najuspjelije stranice umova kao što su Aristotel, Platon, Rousseau, Hegel, Marx i Lenjin. Svaki od njih živio je u svome vremenu osmišlja- vajući ga, kategorijalno sprežući zbi- lju i fenomen odnosa čovjeka i vla- sti u misaoni napor da bi izrazio bit toga odnosa i neljudski daleko učinio jasno prisutnim. Sve do Marxa akcenat je ovisio o vremenu i mi- sliocu, oscilirao je između apstrak- tnog čovjeka i vlasti, a onda je on i jedno i drugo rastvorio u dru- štvu kao najtotalnijoj kategoriji iz koje se elaboriraju ostali fenomeni i koja predstavlja mjerilo i etos čo- vjeka.

Buržoasko društvo, razjedinjeno u svom temelju — proizvodnji, (kapi- tal i rad), proizvelo je tri osnovne fikcije zajedništva; klasni interes kao općedruštveni interes, državu kao politički surogat razjedinjenog dru- štva i pravo kao sveti garant te raz- jedinjenosti. Otuda su i ustanove građanske vlasti, zasnovane na tak- vim pretpostavkama razjedinjenog društva, poprimile karakter otuđe- nog, po svom porijeklu »svetog«, ne- prikosnovenog instrumenta iznad čo- vjeka i društva.

Polazeći od ovih činjenica Čazim Sadiković, autor knjige »Socijali-

zam i vlast«, pokušao je u svom raz- matranju izvršiti revalorizaciju zna- čaja, pozicije i motivacije ustanova klasične demokracije, kao što su; narodni suverenitet, opće izborno pravo, skupština, egzekutiva, politič- ka partija, zakon, sloboda pojedin- ca, jednakost, integracija i decen- tralizacija vlasti itd. u socijalizmu.

Sadiković je, dakle, nastojao da obuhvati vrlo široku problematiku, ali nigdje nije, iako je to morao uči- niti na samom početku, definirao osnovne kategorije socijalizma i vla- sti, pojmove između kojih uspostavlja relaciju.

Već u kratkom uvodu (što se, kasnije, provlači kroz cijelu knjigu), autor je nastojao da dokaže dvije osnovne stvari:

a) da politika i ustanove vlasti (dakle i ustanove klasične demokra- cije kao što su suverenitet naroda, skupština, opće izborno pravo itd.) po svojoj motivaciji, bitnom odre- đenju i funkciji nisu isto u buržo- askom i socijalističkom društvu, i

b) da politika i vlast u sociali- zmu nemaju alijenatorski karakter već da su kreatori društveno-eko- nomskih i kulturnih pretpostavki za sve šire učešće naroda u odlučivanju poslovima od zajedničkog interesa.

Pogledajmo sada koliko je autor uspio realizirati ovu osnovnu pre- tenziju i na koji način.

Uzimajući za teoretsku osnovu mi- saonu liniju koja ide od Rousseaua, preko Kanta i Hegela, do Marxa au- tor podvrgava kritici politiku, demo- kraciju i državu u građanskom dru- štvu da bi istovremeno potražio nji- hovu afirmaciju u socijalističkom društvu.

U prvom, drugom i trećem djelu knjige (od šest, koliko ih ukupno i- made), autor ne daje ništa novo. Tu su bozbroj puta ponavljane teze o

formalizmu građanske demokracije, o izbornom pravu kao pukoj deklaraciji, skupštini kao formalnom predstavničkom tijelu u rukama egzekutivnog aparata, sve to podkrepjeno, na svojevrsan način afirmativnom interpretacijom Rousseau-a i Marxa, te osudom Hegelove idealizirane države. U tom smislu Sadiković se vješto služi Rousseau-ovim idealnim odredbama »dobrih« političkih ustanova, dajući im karakter stvaralačke vlasti u socijalizmu. On usaglašava Marxa i Rousseau-a u stavu da »Marx ne teži ukidanju države kao države, nego, u stvari, nastoji da građansko društvo podigne na nivo države, dakle na nivo njenih određenja o slobodi, jednakosti, demokraciji, pri čemu, naravno ne bi, u svom pravom obliku, postojali niti država niti građansko društvo.«¹ Pošavši s takve pozicije autor je namjeravao dopuniti našu marksističku misao o vlasti i politici stanovištem da vlast u socijalizmu nema alijenatorski već dezalijenatorski, kreativni i emancipatorski karakter. Isto tako, nastojao je dokazati da je ljudska emancipacija moguća jedino kroz sveopću politizaciju društva i pojedinaca.

Skupština zasnovana na zajedničkom interesu, osnovna je kategorija oko koje »rotira« cjelokupni napor autora. Ona predstavlja jedino rješenje demokratizacije politike i pretvaranja vlasti od onostranog u prisutno od »noćobdije« u subjekat kreacije novih odnosa. Ona je nosilac suvereniteta naroda, zakonodavac, tumač zakona. Budućnost socijalističkog društva biti će u sistemu skupština, koji, prema autoru, treba da uvuče sve ljude u vlast. Skupština je vrhovna vlast, ona mora da održi i usmjeri sve vitalne procese društva, da očuva koherentnost društva i obezbjedi njegov ravnomjerni razvitak.

Toliko o Sadikovićevom shvatanju skupštine. Smatram da je autor prejudicirao značaj skupštine, možda ne toliko kada je riječ o kategorijalnom određenju njenih funkcija i značaja, koliko onda kada se radi o njenim stvarnim mogućno-

stima i značaju. Velika je disproporcija između Sadikovićevog određivanja skupštine i svakodnevnice političke prakse. Na primjer — autor vlast, a time i skupštinu, zasniva na kategoriji tzv. zajedničkog interesa. No, što je, uistinu, zajednički interes, da li je to skup interesa, prosječni društveni interes, interes radničke klase, egzekutive ili bilo kojeg drugog društvenog sloja? Napor da se, čitajući knjigu, odredi šta je zajednički interes, prema autorovom shvatanju, ostaje bez rezultata. Prema Sadikoviću, za tu su spoznaju sposobni tek najsposobniji pojedinci delegirani u skupštini, partiji i egzekutivi. Ovakvo shvatanje potkrepljuje Marxovim shvatanjem partije proletarijata (međutim, prije bi se reklo da je to Lenjinovo koncipiranje odnosa partije i klase, odnosno partije i naroda pred revoluciju i u toku revolucije, a ne poslije uspješno izvedene revolucije).

Implicitno se nameće velika sličnost između Lenjinove i Lukačeve »formule« o partiji i proleterijatu i Sadikovićeve formule o skupštini i narodu. Kod prve dvojice partija je onaj agens, onaj djelotvorni princip u kome su sjedinjeni svijest i moć. On posreduje između proletarijata i društva mijenjajući, kroz revoluciju, i jedno i drugo. Kod Sadikovića taj je princip Skupština. Oтуда smatram da je autor zamijenio revolucionarni princip »mase« sa principom reprezentacije. Veliko je pitanje da li skupština, sa svojim mehanizmom, može izraziti »onu široku inicijativu koja je rezultat emancipacije ogromne mase pripadnika društva.«²

Govoreći o odnosu izvršne vlasti i skupštine autor je duboko svjestan posljedica do kojih bi moglo doći uslijed osamostaljivanja egzekutive. Citajući knjigu čitaoc stiče dojam da su skupština i izvršna vlast protivnici koji jedan drugog čekaju u zasedi otimajući se međusobno za prerogative, tražeći greške i ograničavajući jedan drugog.

To je klasičan princip podjele vlasti koji isto tako egzistira i u socijalizmu kao i u građanskom društvu. Autor se, međutim, napreže da dokaže kako je vlast u socijali-

¹Čazim Sadiković, *Socijalizam i vlast*, V. Masleša, Sarajevo, 1969, str. 19.

² ibid, str. 34

zmu jedinstvena i kako je skupština njen jedini nosilac. Zaštitu društva i skupštine od uzurpacije vlasti koju bi počinila egzekutiva, autor vidi u selekciji kadrova u izvršnoj vlasti, njihovom znanju, moralnosti, te u rigoroznoj kontroli od strane zakonodavaca i pripadnika socijalističke zajednice. Isto tako, on tu zaštitu nalazi u podsijecanju socijalnih korijena iz kojih nastaje neadekvatna aktivnost izvršne vlasti.

Pored skupštine i izvršne vlasti, kao treći faktor vlasti u socijalizmu pojavljuje se Savez komunista. Dok se skupština i izvršna vlast bave, uglavnom, zakonodavnom djelatnošću, Savezu komunista daje se etička komponenta vlasti. On se pojavljuje kao inaugurator demokratskog procesa i kao idejni posrednik između skupštine i naroda, najpoznatiji tumač zajedničkog interesa i odgajatelj naroda. Govoreći o odnosu Saveza komunista i izvršne vlasti autor stoji na stanovištu da Savez komunista mora djelovati na egzekutivu preko skupštine, a nikako izravno. Na taj način, smatra on, izbjegla bi se negativna sprega partije i države i sve posljedice koje bi otuda mogle proizaći.

Smatram da, ukoliko je namjeravao kategorijalno raspravljati o vlasti i socijalizmu, autor nije smio uvrstiti Savez komunista među faktore vlasti. Stekao sam dojam da je Savezu komunista namijenjena uloga ideološke egzekutive. Autor podvlači da uloga Saveza komunista mora doći do izražaja »kada je u pitanju zloupotreba samoupravljanja, što znači kada se ova demokratska ustanova iskorišćava na štetu zajedničkog interesa«.³

Dok prvu polovinu knjige zauzimaju razmatranja o motivaciji vlasti u socijalizmu, faktorima vlasti (skupština, izvršna vlast, Savez komunista) i njihovoj interakciji, u drugom dijelu (»Socijalna funkcija vlasti« i »Decentralizacija«) autor je zaokupljen politološki, pravno i pomalo filozofski, problemom odnosa pojedinca i političke zajednice. Sadiković pokušava da odgovori na pitanje o poziciji i ulozi individue u društvu u kome se zagovara tzv. stvaralačka vlast. Put do slobode

pojedinka u takvoj zajednici, smatra on, opet vodi kroz opće pravo glasa, zajednički interes, skupštinu i zakon. Skupština se ponovo pojavljuje kao osnovni faktor koji ne samo što emancipira individuu već i faktor koji jedini znade što je istinska sloboda pojedinca. Autor tvrdi da je pojedinac »slobodan i onda kada postupa po zakonu u čijem je stvaranju njegovo učešće i sasvim neznatno, onda kada je zakon izraz zajedničkog interesa koji animira skupštinu u socijalističkom društvu.«⁴

Iz autorova razmatranja proizlazi da istinsku, neograničenu slobodu uživa samo skupština, odnosno vlast (za Sadikovića je to isto), a da sloboda pojedinca predstavlja samo insert koji nešto znači tek ako se u klapa u kategoriju zajedničkog interesa, odn. u zakonski okvir. Kada je riječ o jednakosti pripadnika socijalističkog društva, autor je krenuo dobrim putem u određivanju te jednakosti. Negativni oblici jednakosti su, prema autoru, formalno-pravna jednakost građanskog društva i nivelatorska neprirodna jednakost primitivnog komunizma — prava jednakost je stanje u kome svi imaju jednake mogućnosti. Međutim, što su to »jednake mogućnosti« (pravne, prirodne, političke, obrazovne, ekonomske itd.) Sadiković ne objašnjava.

Ne slažem se s autorovim stavom o jednakosti, gdje smatra da sve, kao i do sada, treba da se prelomi kroz vlast: »U stvari, vlast treba da bude onaj sudbonosni faktor koji je jedini u mogućnosti da stvori sve potrebne uslove kako bi se razvitak društvene jednakosti u socijalističkom društvu odvijao između Scile vulgarne jednakosti i Harbide nejednakosti koja nastaje stvaranjem privilegija — prvenstveno od strane nosilaca izvršne vlasti«.⁵

Kako inkorporirati pojedinca u zajednicu, što učiniti da se prevaziđe razjedinjeno građansko društvo, kako se osloboditi formalnog, pravno-političkog omotača zajednice i učiniti je stvarnom ljudskom zajednicom? To je motto rasprave o integraciji. Proces se, opet, odvija uz

⁴ ibid, str. 79

⁵ ibid., str. 101

³ ibid, str. 74

pomoć vlasti a kroz samoupravljanje. Sadiković smatra da vlast kreira pojedinca određenog profila. Ona ga kreira u skladu sa svojim predstvom zajednice i kao takvog stavlja ga u svoje zdanje. Kriterij za inkorporaciju pojedinca je zajednički interes kojim se rukovode osnovni nosioci vlasti. Po prvi puta u knjiži pojavljuje se mogućnost »... da monopol tumačenja zajedničkog interesa postepeno pređe sa 'manjine' na 'većinu'«⁶ kroz harmoničan razvitak demokracije (samoupravljanje) ali putem funkcioniranja skupštine.

Posljednje poglavlje autor je posvetio problemu decentralizacije; uzrocima, potrebama, oblicima, dobrim i lošim stranama. On konstatira da procesi decentralizacije kod nas nisu istraženi, da decentralizacija ne znači i demokratizaciju te da decentralizacija u građanskom političkom uređenju nema isto značenje što i u socijalizmu. Sve su to, manje više, poznate činjenice.

Interesantno je da Sadiković gleda na decentralizaciju kao na immanentnu nužnost socijalističke vlasti a ne kao na imanentnu nužnost razvika društva.

Pribojavajući se za svoj »zajednički interes« koga bi mogla ugroziti decentralizacija, partikularni interesi, lokalna birokracija i sl., Sadiković stavlja u zadatak vlasti, dakle i Savezu komunista, da, s jedne strane omogući spontanu inicijativu a s druge, da kontrolira kako se ti procesi ne bi našli u suprotnosti sa zajedničkim interesom.

Knjiga Čazima Sadikovića: »Socijalizam i vlast« imade vrlo atraktivan naslov, gotovo pretenciozan, i čitalac očekuje suvremenu interpretaciju te problematike. Autoru je to samo djelomično uspjelo. Promatrajući vlast i politiku kao kreativne principe i institucije on neprekidno balansira na liniji pozitivističkog shvatanja gdje »sila i um« kreiraju društvo po željenoj formuli, te mu se, tako, početni stavovi o suverenitetu naroda implicitno pretvaraju u suverenitet vlasti nad narodom. Autor ostaje u dilemi da li da o socijalizmu i vlasti raspravlja kategorijalno ili pojavno. Kada raspravlja kategorijalno onda mu činjenice ni-

su u skladu s kategorijalnim određenjima, a kada pokušava crpiti materiju iz političke prakse socijalizma i vlasti onda mu kategorije ne odgovaraju činjenicama te se, zbog toga, na mnogim mjestima pojavljuje ono »kada bi« i »trebalo bi«.

I na kraju da napomenemo kako bismo očekivali da knjiga koja raspravlja o tako važnoj materiji imade priloženu i vrlo preciznu bibliografiju. Ovdje ćemo je uzalud tražiti.

Sulejman Barjaktarević

HOWARD ZINN¹

VIJETNAM

— Logika povlačenja —

Beacon Press, Boston, 1967.

»Sedma sila«, Beograd, 1968.

Nekadašnja francuska kolonija Indokina a danas Republika Vijetnam, postala je jedan od najvećih svjetskih problema i područje političkih potresa jednog brutalnog i monstruoznog rata, rata kakvog ne pamt modernu povijest. Događaji u Vijetnamu uzbudili su gotovo svakog čovjeka, izazvali moralnu osudu cijelog čovječanstva i doveli u pitanje mir u svijetu i stabilnost međunarodnih odnosa. Najsnažnija nacija na svijetu — Sjedinjene Američke Države, rasiplju novac i živote amerikanaca, masovno uništavajući živote nevinih ljudi po selima i gradovima širom Vijetnama, angažirajući se sve direktnije u jedan surov i prljav rat protiv pripadnika Nacionalnog fronta oslobođenja. One istovremeno vrše agresiju narušavajući integritet i prava jedne suverene države ne birajući sredstva kojima će postići cilj jer njihova je deviza »Pobjediti u ratu makar i uz žrtvovanje američkih života«.

Knjiga američkog autora Howarda Zinna, profesora državnog prava na Bostonskom sveučilištu, »Vijetnam —

¹ Howard Zinn profesor je državnog prava u Univerzitetu u Bostonu. Saradnik je Harvardskog centra za istočnoazijske studije i direktor programa za izučavanje nezapadnih zemalja na Univerzitetu u Atlanti. Doktorirao je na Kolumbija univerzitetu u Njujorku.

⁶ ibid., str. 115

logika povlačenja« zanimljiva je analiza vijetnamskog rata i američke politike u Vijetnamu. Kao saradnik Harvardskog centra za istočnoazijske studije, prof. Howard Zinn je pokušao da vlastita iskustva do kojih je došao proučavanjem azijskih problema, primjeni na nalaze koji su javno publicirani kao što su npr. vladini dokumenti, novinski izvještaji, objavljeni radovi naučnika i drugi historijski dokumenti. On želi da nam približi rat u Vijetnamu, da nam dokumentirano ukaže na stvarno stanje i složenost međunarodnih odnosa povezanih s vijetnamskim ratom kao i na lažnu politiku koju Sjedinjene Američke Države vode u Vijetnamu, a sve to čini s uvjerenjem i na način koji je prihvatljiv za čitaoca bio on na Zapadu ili na Istoku. Promatrajući vijetnamski rat u cjelini, autor se zalaže i ističe važnost i opravdanost potpunog povlačenja vojnih snaga Sjedinjenih Američkih Država iz Vijetnama, za razliku od nekih poznatih kritičara američke politike u Vijetnamu, koji smatraju »potpuno vojno povlačenje, iako logično i pravilno »suviše ekstremnom« taktičkom pozicijom, i zbog toga neprobavljivom za publiku i bez izgleda da se prihvati kao nacionalna politika« (str. 8—9).

Profesor Howard Zinn suočava nas s realnostima vijetnamskog rata, s patnjama, uspjesima i neuspjesima ovog hrabrog naroda, koji ulaže nadčovječanske napore u borbi za nacionalnu nezavisnost i slobodu. Stavljajući se u poziciju objektivnog tumača vijetnamskog problema, Zinn promatra rat u Vijetnamu iz Japana, smatrajući da je »za politiku Sjedinjenih Američkih Država u Vijetnamu, Japan po mnogo čemu idealan konsultant. Tamo postoji mnogo dobre volje prema Amerikancima; Japan je kapitalistička zemlja; on ima demokratske slobode koje se grubo mogu uporediti s onima u Sjedinjenim Državama; on je susjed komunističke Kine koja igra tako veliku ulogu u bilo kojoj analizi vijetnamske situacije« (str. 9).

Kada je 1966. pozvan u Japan, Zinn se susreo s japanskim intelektualcima najrazličitijih profesija. Putujući od sjevera do juga Japana, od Hokaida do Hirošime i Fukuoka i preko Istočno-kineskog mora do Okinave, autor je vodio žive disku-

sije sa studentima i profesorima na 14 različitih sveučilišta i došao je do ohrabrujućeg zaključka da u sagledavanju politike koju Sjedinjene Države vode u Vijetnamu, svi sagovornici su jedinstveni u uvjerenju da politika Sjedinjenih Država u Vijetnamu ne samo da je apsurdna već u cjelosti i pogrešna. U želji da nam pruži što jasniju sliku o vijetnamskom problemu, prof. Howard Zinn iznosi cijeli niz mišljenja japanskih profesora. Mnogi među njima, veoma uvaženi naučnici govorili su s dubokim uzbuđenjem, sjećajući se vlastite nedavne historije, naročito Hirošime i Nagasakia. Dr. Macuda iz grada Kioto, rekao je: »Ono što Sjedinjene Države ne razumiju, to je da komunizam nije jedini način na koji se mogu organizirati nerazvijene zemlje. Njihova reakcija na ovaj fenomen u svetu je neurotična« (str. 11) ili prof. političkih nauka na Hirošima univerzitetu kaže: »Postoji mišljenje da je komunizam koren svih nedaća u svetu koje su dovele do rata u Vijetnamu« (str. 12).

Međutim, Sjedinjene Države traže uzroke rata u infiltraciji vojnih snaga sa Sjevera, jer otuda dolazi vojna pomoć Frontu nacionalnog oslobođenja. One uporno tvrde da rađe za dobrobit Azije. Da li možemo vjerovati ovim tvrdnjama Sjedinjenih Država? Naravno da ne! U to ne vjeruju niti Japanci. Jer kako se Sjedinjene Države mogu »boriti protiv agresije«, kada se »neprijatelj« sastoji isključivo od Vijetnamaca, većinom Južnjaka.

Prof. Zinn došao je do zaključka da Sjedinjene Države ne mogu računati na ozbiljnu podršku u Aziji za svoje vojne akcije u Vijetnamu, osim naravno u Koreji i Tajlandu, koje su i onako ekonomski i politički ovisne o Sjedinjenim Državama. Međutim, nemoguće je oti se dojmju, a da se ne upitamo zašto je Zinn odabrao upravo Japan a ne neku drugu azijsku zemlju da vidi i čuje držanje i raspoloženje japanske javnosti u pogledu američke politike u Vijetnamu? Ovakav prilaz bez sumnje imade svoju političku pozadinu. Ova najmoćnija nacija na svijetu, imade u Japanu stacionirane svoje trupe na osnovu specifičnog ugovora o sigurnosti iz 1960. a dio japanskog teritorija — Okinava, po-

stao je jedan od najsnažnijih američkih vojnih baza u svijetu. Unatoč tome većina Japanaca smatra da ove vojne baze u velikoj mjeri ugrožavaju japansku sigurnost, a ni u kom slučaju ne pridonose suradnji i uzajamnoj pomoći. Promatrajući odnose Japana i Sjedinjenih Država, autor je jasno istaknuo da »Japan predstavlja u izvjesnom smislu, neprijatnost za vladu Sjedinjenih Država, jer je pod posleratnim američkim tutorstvom u novi Ustav stavljen pasus »nikad nas više ne će posetiti strahote rata prouzrokovane aktivnošću vlade« a čl. 9. kaže prof. Zinn, »sadrži tihu osudu onoga što Sjedinjene Države čine u Vijetnamu ...« »japanski narod zauvek odbacuje rat kao suvereno pravo nacije i pretnju i upotrebu sile kao sredstvo za rješavanje međunarodnih problema« (str. 15).

Na drugoj strani, Zinn nas vodi na američko tlo u želji da nas upozna sa stavovima crnaca, koji su bez sumnje neprijateljski raspoloženi prema američkoj politici u Vijetnamu. Sagledavajući optužbe crnog stanovništva prema američkoj politici u Vijetnamu, Zinn sve to stavlja u određene relacije. »Ako se vlada posvećuje širenju slobode u dalekim delovima sveta, zašto se na isti način ne angažuje za slobodu crnaca kod kuće?« (str. 19).

Historijski kontekst, kroz koji Zinn promatra vijetnamski problem, čini ovu knjigu naročito interesantnom. Kroz čitavu svoju povijest ovu zemlju su eksploatirali imperjalistički krugovi, najprije Francuzi, zatim Japanci, ali unatoč tome ona je uspjela da formira nacionalistički pokret Vijetmin pod rukovodstvom Ho Si Mina. Istovremeno, gerilski rat protiv Fracuzi i Japanaca nije donio željenu slobodu vijetnamskom narodu. Kada je 1945. japanska vlast u Indokini prestala, Potsdamskim sporazumom, velike sile (Engleska, Sjedinjene Države i SSSR) su odlučile da Nacionalistička Kina privremeno preuzme upravu u Sjevernom Vijetnamu, a Engleska u južnom dijelu zemlje. Naravno da takvo stanje nije ostalo. Englesko-japanske trupe zauzele su Sajgon i restaurirale francusku vlast. Iako Restauracija znači povratak francuza u južni dio zemlje, izbori održani tajno u francuskom dijelu, a javno u sjevernom

dijelu zemlje, doveli su na čelo Ho Si Mina koji je postao predsjednik Demokratske Republike Vijetnama. Poslije kratkog primirja, francuzi su 1946. bombardirali Hajfong i time je započeo novi rat u kojem su francuzi nastojali da zadrže političke i ekonomske pozicije u ovoj zemlji. U takvoj situaciji Sjedinjene Države su sve dublje podržavale i pomagale finansijskim sredstvima i vojnim snagama francuska nastojanja da ostanu u Indokini. Želeći da pomognu francuze, Sjedinjene Države su u vremenu od 1940—1954. pokrile 80% ratnih troškova, dajući Francuskoj 2,5 milijarde dolara kao vojnu pomoć za vođenje rata protiv Vijetnama. Poraz francuza kod Di jem Bijen Fua 1954. predstavlja značajan datum u vijetnamskoj povijesti. Na međunarodnoj konferenciji u Ženevi 1954. potpisan je sporazum o primirju, a Vijetnam je 17 paralelom podijeljen na sjevernu i južnu zonu, s tim da se nakon izbora u 1956. izvrši ujedinjenje cijele zemlje. Sjedinjene Države nisu potpisale Ženevski sporazum, ali su izdale deklaraciju o uzdržavanju od pretnje ili upotrebe sile. U isto vrijeme one su potpisale Ugovor za odbranu Jugoistočne Azije, čiji su potpisnici bili: Sjedinjene Države, Francuska, Engleska, Australija, Novi Zeland, Tajland, Filipini i Pakistan. To su bili očiti znaci da Sjedinjene Države žele definitivno se učvrstiti u ovom dijelu svijeta.

No i pored Ženevskih sporazuma američka vojska nalazi se u Vijetnamu od 1954. sve do danas. Time započinje novo poglavlje američke politike u Vijetnamu. Sjedinjene Države vode represivnu politiku u toj zemlji kršeći međunarodno pravo. One vode okrutan rat masovno ubijajući siromašne tamnopute seljake, pružajući materijalnu i vojnu pomoć nestabilnim vladama u Sajgonu. Jasno se pokazalo da se Sajgonski marionetski režim održava jedino pomoću američkog novca, oružja i vojnika i da amerikanci koji nastupaju u ulozi »savjetnika« vrše lažna obećanja o društvenoj i ekonomskoj reformi postojećeg režima. Naravno da takvo stanje omogućava da vlast u Južnom Vijetnamu sve više dolazi u ruke opunomoćenika Sjedinjenih Država u Južnom Vijetnamu.

Istovremeno, rasprostranjen u narodnim masama Front nacionalnog oslobođenja, pruža snažan otpor s jedne strane Sajgonskom režimu a s druge vojno-strateškim pozicijama Sjedinjenih Američkih Država. Oružana ekspanzija Sjedinjenih Država znači kršenje svih međunarodnopravnih propisa i direktno stupanje u rat protiv naroda Sjevernog i Južnog Vijetnama.

Analizirajući stanje u Vijetnamu, Zinn je isto tako želio jasno istaći, kako je osnovni problem ove nacije problem seljaštva tj. »kako imati dovoljno zemlje, bez teških nameta posjednicima ili bez teških poreza korumpiranoj vladi, i kako ostvariti mir i bezbednost da bi se stvorili uslovi za obradu zemlje i izdržavanje porodice« (str. 36).

Jer, veličina poljoprivrednih gospodarstava otprilike izgleda ovako: 2% posjednika drži u rukama 45% zemlje, dok većina imade male posjede a oko 50.000 ljudi uopće nema zemlje. Ovakva situacija nužno zahtjeva socijalne promjene na vijetnamskom selu uz istovremeno sprovođenje agrarne reforme. Sjedinjene Države samo obećavaju društvene reforme i tako nastavljaju obmanu vijetnamskog naroda. U isto vrijeme one vrše nezapamćena nasilja i zločine nad desetinama hiljada života. To surovo djelovanje prikazao je Zinn radi primjera na cjelom nizu slučajeva koji su »samo mali, poznati deo ogromnog modela uništavanja koji, ako se sagleda u celini, mora da se označi kao jedan od najgorih akata, koje je počinila bilo koja nacija u moderno vreme« (str. 47).

Događaji u Vijetnamu i američka politika u toj zemlji, prema mišljenju autora, ne mogu se pravdati argumentom da je odbrana od »agresije« i zaštita Kijeve vlade osnovni razlog za vojno prisustvo Sjedinjenih Država u Vijetnamu. Dobro poznata izjava Dina Raska koju je dao u Komitetu za vanjske poslove u Kongresu 3 augusta 1965. u cjelosti ruši tvrdnje američke vlade. »Gubitak Jugoistočne Azije« rekao je

Rask »predstavljao bi ozbiljnu promjenu u odnosu snaga protiv interesa slobodnog sveta. A gubitak Južnog Vijetnama bi učinio odbranu ostalog dela Jugoistočne Azije mnogo skupljom i težom« (str. 63).

Ono što osobito interesira američku vladu i čemu daju poseban značaj, jest činjenica da postoji mogućnost da Južni Vijetnam postane komunistička zemlja. To je i osnovni razlog što primjenjuju tako surove metode rata. Međutim, ne smijemo zaboraviti Johnsonov govor koji je održao na Dons Hopkins univerzitetu: »Ne treba nitko da misli ni jednog momenta da bi povlačenje iz Vijetnama dovelo do završetka konflikta. Bitka bi se obnovila u nekoj drugoj zemlji, a zatim u još jednoj. Komunistički Vijetnam bi doveo do komunističke Jugoistočne Azije. Komunistička Jugoistočna Azija bi dovela do razvoja komunizma u ostalim delovima sveta. A to bi dovelo kao što je Rask naveo u govoru 23. aprila 1965. u Američkom udruženju za međunarodno pravo, do konačne komunističke čitavog sveta«.

To su dakle glavni argumenti protiv povlačenja vojnih trupa iz Južnog Vijetnama. Jer potpuno povlačenje, po mišljenju američke vlade značilo bi gubitak prestiža u ovom dijelu svijeta. Bez obzira čime pravdali svoje prisustvo u Jugoistočnoj Aziji, ostaje činjenica, da američkim vojnim snagama nema mjesta u Vijetnamu. Sjedinjene Američke Države uplele su se u jedan okrutan rat iz kojeg, bar u ovom političkom trenutku ni same ne vide izlaz.

No dok cijela svjetska javnost osuđuje ovaj surov rat, jer ne vodi rješavanju socijalnih i političkih problema, kao ni stvaranju demokratskog društva u Vijetnamu, ubistva nevinih ljudi i dalje se nastavljaju.

Knjiga Howarda Zinna, jednog od veoma oštroumnih profesora i naučnika sadrži u sebi cijeli niz orginalnih i veoma objektivnih zapažanja i misli i svjedočanstvo je o surovoj američkoj politici u Vijetnamu.

Š. D.

MAURICE DUVERGER¹ DEMOKRATIJA BEZ NARODA

»Rad«, Beograd, 1968. str. 226.

Zanimanje za demokratski organiziranu ljudsku zajednicu, za njezine autentične izvore i temelje veoma je strog datuma. Ostvarivana na različitim principima i služeći određenim ciljevima, demokracija je kao što nas uči dosadašnje iskustvo bila temelj čitavog niza društveno-političkih sistema i pružala je šanse za daljnji društveni progres mnogim zemljama koje danas egzistiraju u svijetu.

Najnovija knjiga profesora Duvergera **Demokratija bez naroda** suočava čitaoca s interesantnim, često puta paradoksalnim, ali za cjelokupni splet političkih odnosa s relevantnim zbivanjima i sa svim onim dilemama, koje se danas javljaju ne samo u Francuskoj, već i u mnogim drugim visoko razvijenim kapitalističkim zemljama Zapadne Evrope.

Interes Duvergera, koji bez sumnje započinje da razvija vremenski mnogo ranije, usmjeren je da pokaže kako su slabost francuskih partija i centralizam, glavne karakteristike francuskog političkog života što imade za posljedicu ograničeni utjecaj građana na cjelokupnu francusku politiku ..

Francuska kao tipična predstavnica multipartijskog sistema, s bogatom i veoma burnom historijskom prošalošću, te značajnim položajem u svjetskoj zajednici, oduvijek je privlačila pažnju mnogih istraživača i bila predmet brojnih studija, kako zbog načina funkcioniranja, uloge i strukture političkih stranaka, tako i zbog niza specifičnih obilježja, koja francuski politički sistem razlikuju od političkih sistema drugih industrijski razvijenih kapitalističkih zemalja.

Vršeći analizu francuskih političkih stranaka, a ona je u stvari nastavak autorovog dugotrajnog bav-

ljenja i izrazitog interesa za ovu problematiku, Duverger ukazuje na ovisnost francuskog stručnog sistema od širih evropskih kretanja, posebno društveno-ekonomskih, smatrajući da francuski stranački sistem predstavlja posebnu varijantu evropskog stranačkog sistema.

U prvom dijelu knjige koji se odnosi na pitanje klasne borbe, fuzije konzervativaca i liberala, fašizma, kršćanske demokracije, socijalizma XX vijeka, komunizma i Zapadnog komunizma, Duverger ukazuje na problem evropske političke infrastrukture, nastojeći da opisom evropske infrastrukture francuskih stranaka, ocjeni utjecaj isključivo nacionalnih faktora na njihov razvoj.

Polazeći od činjenice da se političke stranke u zemljama Zapadne Evrope, samo prividno razlikuju, autor ukazuje da su sve one proizašle iz tri osnovna izvora: konzervativnog, liberalnog i socijalističkog, smatrajući da su ti izvori posljedica klasne borbe, tj. borbe buržoazije protiv aristokracije koja se manifestirala kroz sukob konzervativne i liberalne stranke, dok je borba proletarijata protiv kapitalizma uvjetovala stvaranje socijalističkih stranaka.

Promatrajući evropska politička kretanja u cjelini, te povezano s tim uzajamno prožimanje problema francuskog društva s evropskim pa i svjetskim problemima, kao i utjecaj evropske infrastrukture na političke stranke, autor je želio da jasno istakne i objasni centralno pitanje u političkom životu svoje zemlje — **francuski centrizam**, kojemu je i posvetio glavni dio knjige. Francuski centrizam, kaže profesor Duverger »se sastoji pre u zauzimanju središnjeg položaja između ekstremista i umerenjaka nego između desnice i levice. Umesto stvaranja, s jedne strane, velike partije ili velike koalicije levice, koja bi obuhvatala reformiste i revolucionare i s druge strane, jedne velike koalicije desnice, koja bi obuhvatala ultrakonzervativce i umerene konzervativce, izdvaja se reformistička levica od revolucionarne levice i umerena desnica od ultrasnecice, koje se približavaju u savezu s vladom, odbacujući ekstremiste u opoziciji. Na taj način naš centrizam se ob-

¹ Maurice Duverger profesor je Pravnog fakulteta i Institua političkih nauka u Parizu. Autor je većeg broja radova od kojih su najpoznatiji: Ustavi Francuske, O diktaturi, Šesta republika i predsjednički režim, Političke stranke, Uvod u poli-

jašnjava kao »veza centara« — desnog centra i levog centra, ...« (str. 143).

Na takvoj interpretaciji centrizma, autor dalje razrađuje svoju ideju o centrističkim koalicijama koje su na vlasti gotovo od 1794. i prema tome su direktno odgovorne za »demokraciju bez naroda«. Analizirajući koaliciju desnog i lijevog centra kroz pojedine etape političkog i povijesnog razvoja Francuske, Duverger je pokušao pronaći uzroke formiranja centrističkih koalicija i dati njihovu evoluciju.

Dominacija centra francuskim političkim životom dala je pečat ne samo partijskom sistemu, već i svim političkim režimima koji su se smjenjivali u Francuskoj. Djelovanje centrizma u nizu godina, kao i njegovo osciliranje najprije prema lijevici, a zatim na suprotnu stranu, obavijeno je velom veoma komplicirane političke borbe, koja je lijevi centar i desni centar naizmjenično dovodila u poziciju da vladaju savezom centra, ali sam centar nikad nije dovodila u pitanje.

Stvaranje centrističke koalicije, koja je toliko svojstvena francuskom političkom sistemu, rada — kako to ispravno konstatira autor — anarhiju stranaka, njihovu slabost i nestabilnost, vodi konzervativizmu i konačno stvara jedno stvarno političko otuđenje. Na drugoj strani, iako je centrizam odgovoran za — kako kaže Duverger — što u Francuskoj postoji »demokracija bez naroda«, centrizam je u želji da se očuva francusko jedinstvo, »omogućio dvema neprijateljskim Francuskama, spremnim da se uzajamno unište, i koje su to i pokušale da učine, da koegzistiraju i nađu relativno jedinstvo. Za vreme jedne druge istorijske faze centrizam je bio neophodan« (str. 173—174).

Međutim, kao što smo već ranije istakli, posljedica centrizma je gotovo minimalno učešće građana u političkom životu Francuske, jer centar pomišljenju autora spriječava biraći da se opredijele za određeni program, ideologiju ili politiku stranke koju oni stvarno žele. Štaviše francuski građanin ne pokazuje niti naročit interes da aktivno i neposredno učestvuje u svakodnevnoj politici, jer nju uglavnom vode pro-

načno, političko otuđenje posljedica je i slabosti političkih stranaka, jer se pokazalo da su stranke značajan instrument učešća građana u vršenju vlasti. Promatrajući funkcioniranje centra u cjelini, Duverger ukazuje na slabljenje centrizma u slijed promjena koje su nastale u francuskom društvu, jer faktori koji su ga izazvali, a to je prije svega duboka nacionalna podjeljenost, postepeno iščezavaju. Naravno da takvo stanje omogućava da se autor pita da li će se Francuska konačno osloboditi centrizma i formirati vlade na način kako to čine susjedne zemlje.

Polazeći sa stajališta da je demokracija bez naroda »demokracija s poslanicima« koji raspolažu mandatom kojeg mu je povjerio narod Duverger pesimistično zaključuje da »Demokratija bez naroda ne zadovoljava, ali je bolja od potpunog odsustva demokratije« (str. 223). I konačno, nije li došlo vrijeme pojave dualizma u Francuskoj i neće li njegovom pojavom francuski narod ući u demokraciju. Duverger u to sumnja, jer tek onda kada se u Francuskoj bude realizirao stranački sistem po uzoru na evropske stranke, tj. sistem desnica—ljeвица, tek onda će francuski narod po mišljenju autora ući u demokraciju na nivou političkog odlučivanja nacionalnih razmiera (str. 257).

Međutim, »politički ljudi od tradicije, bili oni s desnice, leveice ili centra, više vole mekoće centrističke igre od strogosti dualističke igre.. Ništa nije bilo življe, i interesantnije, uzbudljivije od centrističke igre, sa njenim mnogostrukim kombinacijama, intrigama, peripetijama, neposrednim obnavljanjima, onakve igre kakva je igrana u klubu izabranih pre 1958.« (243 strana).

Dualizam dviju velikih političkih stranaka — desnica—levica sve više odgovara promjenjenoj strukturi francuskog društva nego li parlamentarni centizam za čije se održavanje danas zalažu sve političke stranke osim Unije za novu republiku i komunista.

Duverger je malo pažnje poklonio samoupravljanju kao razvijenom obliku demokracije, navodeći da su građani u svim epohama pokazivali interes da što neposrednije učestvu-

polju ekonomskog i lokalnog odlučivanja, kao i na planu opće politike tj. u pogledu donošenja nacionalnih odluka. Ne upuštajući se posebno u analizu samoupravljanja, što bi za nas bilo od posebnog interesa, Duverger samo konstatira da francuski narod dugo vremena nije poduzimao gotovo nikakve zahvate, koji bi mu omogućili »da uđe u demokraciju«. Takva situacija davala je a narod se nije osjećao odgovornim. Međutim, vrijeme se je promijenilo i Francuzi se više ne zadovoljavaju isključivo kritikom, oni žele da sami aktivno učestvuju u donošenju odluka.

U cjelini gledano knjiga Mauricea Douvergera predstavlja zanimljiv pokušaj, da se izvrši analiza veoma složenih društveno-političkih procesa koji se danas javljaju ne samo u francuskom društvu već i u nekim drugim zemljama Zapadne Evrope.

Nastala kao rezultat autorova dugogodišnjeg izučavanja i dobrog poznavanja francuske političke i društvene strukture, autor svoje analize proširuje komparativnim izlaganjima, mada je akcent stavio na pitanja francuskog društvenog i političkog života. Suočen s činjenicom da na ograničenom prostoru prezira tako opsežnu problematiku kao što je Demokracija bez naroda Duverger mnoge relevantne postavke i izlaganja nedovoljno dokumentira, a često, neprecizna objašnjenja čitao ca ne mogu zadovoljiti. Međutim, ove napomene ni u kom slučaju ne umanjuju vrijednost ove zanimljive knjige. Ponekad neslaganja s autorom, sasvim su razumljiva ako se ima u vidu da se radi o studiji koja ulazi u oblast političkih nauka, a koja još uvijek danas operira s nedovoljno preciznim, nepotpuno razrađenim, pa čak i spornim pojmovima. Knjiga profesora Duverdera jednog od najplodnijih politologa Francuske, bez sumnje je koristan prilog razvoju političke teorije i može poslužiti kao priručnik ne samo politologima, već i svim onima koje interesiraju u najširem smislu riječi složeni društveno-politički procesi suvremenog svijeta.

Štefica Deren

IRVING M. ZEITLIN

IDEOLOGY AND THE
DEVELOPMENT OF
SOCIOLOGICAL THEORY

New Jersey, 1968.

Knjiga I. M. Zeitlina što je pod gornjim naslovom tiskana prošle godine u SAD nedvojbeno je interesantna i kvalitetna eksplikacija najznačajnijih (evropskih) predstavnika sociološke misli. Sam naslov ove knjige provocira na interesantnost. Kako autor prilazi ovoj problematici? U uvodu on ističe značaj: Prosvjetiteljstva, odnosno njegovih predstavnika koji su »počeli konzistentnije nego bilo tko od njihovih predhodnika izučavati čovjeka na metodički način«, i to »kritički i »naučno«; post-revolucionarnog Romantizam i Konzervativne reakcije, koja »tvori izvanredno interesantnu i važnu fazu u razvoju društvene teorije«; Marxove društvene misli »kao neke vrsti intelektualnog razvoda«, koji je »obnovio i sintetizirao u svom radu obje tendencije Prosvjetiteljske misli: kritičko-revolucionarnu i znanstvenu«, pa autor smatra da je »Marxov prilog društvenoj misli... možda najvažniji«; te Webera, Pareto-a, Mosce, Michelsa, Durkheima i Mannheima »u odnosu na Marxovu misao«. Autor će na toj osnovi podijeliti i svoju knjigu: I Prosvjetiteljstvo, II Postrevolucionarna misao, III Marxovo razvođe, IV Rasprava sa Marxovom misli. U uvodu autor piše da je studija »shvaćena kao kritičko ispitivanje razvitka sociološke teorije — i, posebnije, njenih ideoloških elemenata«.

Da ne bi vršili eksplikaciju autorovih eksplikacija, jer se autor primarno drži eksplikacije teorija i djela pojedinih predstavnika sociološke misli, što nije svrha a niti je zato prostor recenziji, zaustaviti ćemo se na autorovoj provedbi postavljene zadaće.

Uvodne odrednice i formalna dioba djela impliciraju već ono što će se reflektirati u studiji, a to je da će se naslovna relacija u djelu nešto promjeniti, te će ona dobiti vid: Marx i najznačajniji evropski predstavnici društvene misli. Marxovo djelo je uporišna tačka ove studije. Po I. M. Zeitlinu on je s jedne strane

ne, »istinski baštinič« Prosvjetiteljstva, a s druge strane smatra, da su pozitivan prilog sociološkoj teoriji dali oni koji su prihvatili njegov metod. Za pretpostaviti je da su značenje i bogatstvo Prosvjetiteljstva uzrokom što autor nije drukčije naslovio knjigu. Imamo ovdje jedan inntreesantan istraživački problem: sklonost ka gledištu i analizi jednog autora, dakle pristranost, i pokušaj eksplikacije teorija i djela drugih autora, dakle objektivnost što će se reflektirati na metodološkoj kompoziciji i pristupu problematici, te formalnoj i sadržajnoj eksplikaciji i analizi drugih autora. Autor je, vjerojatno i sam svijestan te činjenice, pokušao naći zadovoljavajući kompromis: kratke monografske eksplikacije pojedinih predstavnika kroz njihova najznačajnija djela i pridavanjem najvećeg značenja autoru kome je najviše tor daje najbolje analize predstavsklon. U provedbi dobijamo interesantan i karakterističan rezultat: au-nika Prosvjetiteljstva (Montesquieu, Rousseau) a kod pretstavnika post-revolucionarne misli (Bonald, Maistre, Saint-Simon, Comte) bolje pretstavnika konzervativne struje (Bonald, Maistre) nego Saint-Simona i Comtea, od post-Marksovih predstavnika bolje i objektivnije analize M. Webera, Michelsa i Mannheima, nego li Pareto-a i Masce, a što je posebice paradoksalno on daje najbližju i najpovršniju analizu samog Marxa. Autor je očito naklonjeniji humanističkim teorijama, i teorijsko-metodološkim doktrinama koje zagovaraju analizu i gradnju teorija na bazi Marxovih metodoloških i teorijskih zasada. Tako on daje najbolje analize Rousseaua i Montesquieua, a post-Marksove pretstavnike će okarakterizirati: da Weber i Mannheim nisu shvatili marksizam kao kritičku i revolucionarnu teoriju, već kao naučni metod i analitički sistem, dok Pareto i Mosca, po njemu, znače pobijanje marksizma, te da se njihove sociologije mogu čitati kao pomno izrađeni pokušaji da se odbace i diskreditiraju nedvojbeno bitni aspekti Marxove koncepcije društva i povijesti. Sociologiju Durkheima pak analizira kao pokušaj pomirenja dvaju suprotnih modela društva, Marxova i Comte-ova. Implikacije autora stava su donedavno indone...

prikazivanje Paretoa i Mosce, te nedostatak direktne komparacije Rousseaua i Marxa, što bi bilo neobično plodonosno, pri čemu bi sigurno i sam Marx izašao mnogo realniji. Upravo na komparaciji Rousseau-ova i Marxova pogleda na čovjeka i društvo i Montesquie-ova i Marx-ova sociološkog metoda (analizu realne povijesti) autor je mogao dobiti okosnicu za dublju, konzistentniju i konzekventniju analizu naslovnog problema.

Knjiga može izazvati obilje metodoloških i sadržajnih primjedbi s obzirom na naslov, intenciju i analizu u djelu. Nije se dobila konzistentno analizirana i izložena problematika, prije je to zbirka kratkih eksplikacija teorija i dijela pojedinih predstavnika sociološke misli. Iako je, za sociologiju bez sumnje najrelevantnija, metodološka problematika donekle i učinjena uočljivom (dakako ni ona ne linijski konzistentno kroz kroz djelo već usputno kroz eksplikacije autora) problem ideologije se sveo na to kakav je konkretni politički stav i život imao pojedini autor za života. Knjiga sa interesantnim i ambicioznim naslovom, sadrži u stvari monografske eksplikacije teorija dijela i života pojedinih predstavnika evropske struje socioloških teorija, kroz filter autorovog stajališta. Pri tom imamo činjenicu da autor iz tabora »klasične sociologije« i svog razmatranja naslovne problematike, potpuno isključio čitavu američku sociologiju sa svim njenim predstavnicima. A to se ne može opravdati tek primjedbom, da se »očito, svi proučavatelji sociološke teorije ne bi složili tko pripada a tko ne pripada ovoj tradiciji, koja uključuje, bez sumnje, više mislioca nego što ih je razmatrano u ovom djelu«, ili stavom: »Bez raspre između Marxa i njegovih kritičara, sociološka misao bila bi tako mnogo osiromašena da bi se svela na besplodnost«. Stoga na stav i namjere koje autor ističe u uvodu: da takav pristup »daje nenativnu kritiku Marxove socijalne misli, pokazuje opseg u kojem su pretpostavke, koncepti i specifične teorije kasnije misli oblikovani raspravom sa marksizmom, i konačno iznosi relevantno polemičke aspekte i ideološke elemente klasične sociološke teorije« — s obzirom na provedbu kroz djelo

No sve spomenute primjedbe nikako ne znače da djelo nije korisno, vrijedno, kvalitetno i interesantno. Riječ je o implikacijama što ih analiza u sebi nosi, i koje omogućuju sadržajne i metodološke primjedbe.

Eduard Kale

ZLATKO ČEPO

SOCIJALIZAM OD TEORIJE DO STVARNOSTI

(Priručnik za mlade komuniste, izd. Narodno Sveučilište grada Zagreba, Centar za društveno, ekonomsko i političko obrazovanje)

Zagreb, 1969, str. 234.

Već dulje vrijeme kod nas su po potrebu za idejno-političkim obrazovanjem novoprimljenih članova Saveza komunista upražnjavale društvene institucije različitog profila sa isto tako heterogenim i po vlastitom na-
hođenju sastavljenim programima.

Stoga je za pohvalu publiciranje, u tu svrhu, pripremljenog Priručnika za mlade komuniste od strane Centra za društveno, ekonomsko i političko obrazovanje Narodnog sveučilišta grada Zagreba.

Nasuprot, do sada objavljivanim serijama manjih brošura sa parcijalno zahvaćenom, nedovoljno znalački ekspliciranom problematikom, ovaj se puta susrećemo s ozbiljnim naporom da se u okviru jedne knjige pruži relevantan presjek osnovnih pitanja marksističke teorije, historije radničkog pokreta i razvoja socijalističke prakse.

Sigurno je da s epokušaj tako široke sinteze filozofskog, ekonomskog, sociološkog, historijskog i politološkog aspekta marksističke doktrine izlaže, kako opasnosti njenog pojednostavljivanja do vulgarizacije, tako mogućnosti nedostupnosti čitalačkoj publici kojoj je knjiga namijenjena. Dobrim poznavanjem materije i sposobnošću da se ona prezentira u konciznoj i jednostavnoj formi, autoru, je, međutim, uspjelo izbjeći te krajnosti, te će njegova knjiga dobro poslužiti onima kojima su potrebne prve informacije iz područja marksizma, a i onima koji su njegovi dobri poznavaoци.

Knjiga pod naslovom Socijalizam

ka Čepe podijeljena je na sedam glava, između kojih postoji logična historijska veza razvoja događaja. iako svaka glava može stajati i kao zasebna cjelina.

Osim teoretskih izvora marksizma, njegovih sastavnih dijelova i osnovnih zakona, prvi dio djela sadrži uspješan ekonomsko-socijalni presjek razvoja kapitalizma, kao i osnovne podatke iz života, djelovanja i teoretskih radova utemeljitelja marksizma — Marxa i Engelsa. Bogato argumentiran podacima datim u kronološkom slijedu događaja, na tu se osnovu nadovezuje historijski pregled razvoja međunarodnog radničkog pokreta, počev od prvih oblika njegove organiziranosti, preko analize značaja i aktivnosti Prve i Druge Internacionale — do nastanka prve socijalističke zemlje i objašnjenja niza unutarnjih i vanjskopolitičkih zbivanja vezanih uz njenu pojavu.

Razvoju socijalizmu u svjetskih relacijama posvećeno je središnje mjesto čitave knjige. U taj kontekst svakako ulazi analiza sovjetskog, jugoslavenskog i kineskog socijalizma i niza pojava vezanih uz novonastalu općesvjetsku političku konstelaciju snaga, kada se niz novih zemalja opredjeljuje za socijalistički koncept u svom unutarnjem razvoju i vanjskopolitičkoj orijentaciji. Razumljivo je da će stoga prikazu jugoslavensko-socijalističkog razvoja i iskustava biti namijenjena posebna pažnja, počev od širenja prvih socijalističkih ideja u našim zemljama, preko legalnog i ilegalnog rada komunističke partije, do narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije s posebnim akcentom na poslijeratne etape razvoja i analizu samoupravnog socijalizma.

U svakom slučaju, potrebno je pohvaliti autorov napor, da udovolji namjeni knjige, kako bi izložena materija istovremeno ispunila zahtjev potrebnog naučnog nivoa i nivoa široke čitalačke publike. Umjesto vlastitih komentara i ocjena, autor se radije služi deskripcijom događaja, iza koje stoji njihovo puno poznavanje, a kada su oni i prisutni, redovito uspijeva zadržati neophodnu objektivnost i distancu u analizama.

ČEHOSLOVAČKO-SOVJETSKI ODNOSI

Jaroslav Šedivý
POLITIKA A VZTAHY

Nakladatelstvo Epocha, Bratislava
1969. S. 224.

Knjiga dr Jaroslava Šedivýja, naučnog suradnika Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Praga, pojavila se u jeku interesa za suvremene karakteristike čehoslovačko-sovjetskih veza, premda je to zanimanje izazvano danas drukčijim djelovanjem od onog koga je autor imao u vidu prilikom pisanja svoje knjige. Rad je pripremljen za štampanje u fazi općeg nacionalnog preporoda kad je socijalizam s ljudskim likom, kako to sam pisac naglašava, trebao da zamijeni raniji bezlični sistem, koji kao da nisu stvarali ljudi već bezdušni mehanizmi. Zbog toga je upravo ta atmosfera poleta i slobodnog pristupa omogućilo da se na čitav niz pitanja dadu slobodni i jasni odgovori, znatno drukčiji i po formi i sadržaju, od prijašnjih kliširanih objašnjenja.

Iako autor u uvodu konstatira da njegova knjiga nema izrazito naučne pretenzije i da je još uvijek taj zanimljiv i složen sklop čehoslovačko-sovjetskih odnosa nemoguće istražiti zbog objektivnog nepoznavanja svih izvora, sigurno je da je i pored toga knjiga Šedivog dosada najpotpunija studija posvećena čehoslovačkoj vanjskoj politici uopće. Slobodan pristup problemima, tečan stil i iznošenje niza novih momenata predstavljaju dodatne vrijednosti tog rada koji zavrijeđuje izuzetnu pažnju.

Polazeći od shvaćanja da je vanjska politika male države zbir nastojanja da se očuva nacionalna sigurnost i pripreme prostori za djelovanje vanjske trgovine, autor u svom prikazu pedesetogodišnjeg razvoja čehoslovačko-sovjetskih veza ima stalno u vidu oba subjekta i njihove reakcije bez obzira na kvalitativne i kvantitativne razlike. Ističući da je Rusija bila shvaćena kao prirodno zaleđe CSR, Šedivý se posebno osvrće na unutrašnje faktore koji su u tek stvorenoj čehoslovačkoj državi djelovali u pravcu suradnje sa SSSR-om. Ne precjenjujući značajnija ekonomskog faktora, on isto ta-

ko podvlači i suprotnosti između čehoslovačkih industrijalaca i zemljoposjednika, koji nisu uspjeli da na sovjetskom tržištu nađu jedinstvenog partnera. Zanimljivo je da, u okviru prikaza napora koji su se poduzimali da CSR uspostavi veze sa SSSR, autor na nekoliko mjesta spominje pritisak »narodnih masa«, koje su predvođene snažnom KPČ (1921. godine brojila je KPČ više od 400.000 članova) djelovale na čehoslovačku vladu. Međutim, taj pritisak nije posebno ilustriran, iako je za to bilo mogućnosti i mjesta.

Pridržavajući se dosljedno francuske linije na bazi postavke da »Francuska pregovara, a SSSR prihvaća«, u razdoblju nakon I svjetskog rata, SSSR je bio zоставljn samo kao mogućnost vanjskopoliitičke orijentacije i tek tridesetih godina SSSR je postao u izvjesnom smislu realni partner CSR. Međutim, i tada su interesi Francuske determinirali stupanj povezanosti sa SSSR-om, naročito na planu vojne suradnje.

Analizirajući razdoblje uoči Münchena, autor se posebno zadržao na značenju suradnje SSSR-a i malih susjeda. Ukazujući istodobno na čehoslovačku tragediju i držanje zapadnih saveznika, on se posebno zaustavio na osvjetljavanju stvarnih sovjetskih namjera da se ispune odredbe čehoslovačko-sovjetskog ugovora o pružanju pomoći. Uzimajući u obzir otežanu sovjetsku situaciju, naročito na vojnom planu, gdje je upravo u to vrijeme likvidirano više od 60% komandnog kadra Crvene armije i nespремnost Poljske i Rumunjske da dozvole prijelaz i prelet sovjetskim vojnim snagama, Šedivý ukazuje da je, pored tih problema, vojno-tehničke prirode, daleko značajnija bila politička prekretnica do koje je došlo u cjelokupnoj sovjetskoj vanjskoj politici.

Vidjevši da evropski sistem sigurnosti počinje da popušta, SSSR je u skladu sa Staljinovom tezom o jačanju antagonističkih suprotnosti između kapitalističkih država došao do zaključka da je upravo to trenutak kad treba napustiti evropsku alternativu i kad treba prići manevriranju, uz maksimalno korištenje postojećih suprotnosti u krugu kapitalističkih država. Na taj način politicanje na vlastite snage i tra-

ženje potencijalnih partnera na Zapadu postavilo je u sasvim drukčijem svjetlu čehoslovački slučaj. Mjesec dana nakon potpisivanja sovjetsko-njemačkog pakta o nenapadanju, SSSR je uspostavio diplomatske odnose sa slovačkom fašističkom državom, a brat slovačkog premijera Tise postao je prvi slovački ambasador u Moskvi.

Značajan prostor posvećen je stvaranju čehoslovačko-sovjetskih odnosa u vrijeme II svjetskog rata. Za tu dinamičnu etapu sovjetske politike autor inače smatra da je imala mnogo uspjeha i da je upravo u artii hitlerovskoj koaliciji SSSR dobio mogućnosti da istakne i kasnije realizira svoje vlastite interese. Benešova vlada u egzilu pokazala je punu spremnost da pristupi uspostavljanju veza sa SSSR-om, a Sovjetski Savez je dobio mogućnost da u tom ratnom savezu postavi osnove dugoročnijoj suradnji, čiji će domet kasnije znatno prijeći ratno savezništvo. Detaljno analizirajući djelatnost Benešove vlade, unutrašnju situaciju u zemlji i interese Sovjetskog Saveza, autor jasno podvlači da je Benešova koncepcija bila zasnovana na iskrenoj suradnji sa SSSR-om, ali bez želje za prihvatanjem sovjetskog puta društveno-ekonomskog razvoja zemlje.

Šedivy s pravom ističe da je za razliku od nekih drugih istočnoevropskih zemalja u toku II svjetskog rata stvorena specifična linija čehoslovačke politike na koju su utjecali: članovi izbjegličke vlade u Londonu i rukovodstvo KPC iz Moskve. Ta zanimljiva koalicija u kojoj je vlada vodila vanjsku politiku, dok je KPC naročito insistirala na programu unutrašnjeg budućeg uređenja CSR, imala je svoje dobre i loše strane, ali njena najslabija tačka je bila upravo u punoj vezanosti i podređenosti razvoju međunarodnih odnosa.

U okviru razmatranja poslijeratne pisac je pobeno istakao događaje iz prijelomne 1958, kada je KPC preuzela vlast. Analizirajući značenje čehoslovačke veljače za Sovjetski Savez, Šedivy je novonastalu situaciju analizirao na političkom, ekonomskom i vojnom planu, istražujući prednosti koje je SSSR dobio stvarenjem CSR u krug zemalja narod-

ne demokracije. Najmanje promjene zbile su se na vojnom planu s obzirom na to da je odmah nakon rata čehoslovačka armija postala veoma tijesno povezana sa sovjetskim vojnim snagama, a 1947. godine prihvaćen je u čehoslovačkoj vojsci kompletan sovjetski sistem obuke i vojne opreme. Politički Sovjetski Savez je dobio veoma mnogo. Eventualna antisovjetska opozicija je eliminirana u samom začetku, a isto tako i zapadni utjecaji na CSR. Ekonomske koristi su bile, također, veoma značajne jer je CSR kao razvijena industrijska zemlja u vrijeme podjele svijeta dobila istaknuto mjesto unutar prilično nerazvijenog sovjetskog bloka.

Prateći dalje razvoj čehoslovačko-sovjetskih veza, Šedivy ukazuje na međunarodnu situaciju koja je sa svoje strane potpomožla da teškoće, zapreke i tragične greške karakteristične za tu etapu razvoja odnosa budu još veće.

U svom radu pisac nije želio samo iznijeti određene činjenice i prikazati čehoslovačko-sovjetske veze bez ulaženja u dublje analize. Uz njegove opise postoje i zanimljive ocjene pojedinih događaja i subjekata koji su kreirali tu politiku, s osvrutom ne samo na ono što je bilo postignuto već i na ono što se u datim uvjetima moglo učiniti.

Autor s pravom smatra da je Ple-num CK KPSS iz srpnja 1955. i neki kasniji sovjetski potezi otvarali put za slobodnije isticanje vlastitih problema pojedinih evropskih socijalističkih država i da je upravo u tom kontekstu poststajaljskih promjena trebalo tražiti prostor za nezavisniji čehoslovačko djelovanje, što tadašnje čehoslovačko rukovodstvo nije znalo iskoristiti. Podređujući nacionalne interese internacionalnim, čehoslovačka vanjska politika našla se u liniji s ostalim socijalističkim zemljama bez mogućnosti da uskladije svoj vlastiti pristup sa stavovima ostalih zemalja, a posebno SSSR-a. Čehoslovačko-sovjetski odnosi, za koje se uvijek isticalo da se odvijaju u duhu punog identiteta interesa, zasnivali su se na pogrešnoj postavci, jer — kako to Šedivy podvlači — ne može postojati puni sklad svih interesa između male evropske države i svjetske super sile.

Na kraju, prilazeći razmatranju konkretnih mogućnosti čehoslovačke vanjskopolitičke akcije (kako je autor vidio u vrijeme poletnog razdoblja nakon siječnja 1968.) zasnovane i dalje na tijesnoj povezanosti sa SSSR-om i ostalim socijalističkim državama, Sedivy je pristupio toj analizi veoma racionalno, ističući kao osnovnu potrebu priznavanja i poštivanja različitih modela socijalističkog društva. Zalažući se za prihvaćanje tih progresivnih principa u odnosima između socijalističkih zemalja, autor je u situaciji prije 21. 8. 1968. vidio znatne mogućnosti na polju evropske suradnje gdje bi CSR mogla dati svoj prilog. Na taj način ojačale bi se nacionalne pozicije, a isto tako pomoglo bi se i internacionalne zadatke, koji proizlaze iz socijalističkog karaktera CSSR.

Izvrstan poznavalac problematike o kojoj piše, Jaroslav Sedivy je pružio uspješnu knjigu koja veoma jasno i određeno prikazuje 50 godišnje tokove čehoslovačko-sovjetskih odnosa. Sasvim je sigurno da bi i u postojećem obliku nešto više izvornih materijala i bogatije navođenje domaće i strane literature još više doprinjelo vrijednosti tog rada. Na kraju, mogu se staviti i određene primjedbe koje čitalac doživljava više kao propuste nego ozbiljnije manjkavosti, ali koje ipak na pojedinim

mjestima ometaju stvaranje cjelovite slike. Npr. konstatacijom da su odnosi između Čeha i Slovaka u prvoj republici bili neravnopravni, autor je apsolvirao to veoma značajno pitanje, koje je kasnije imalo niz svojih konkretnih manifestacija (stvaranje Tisine Slovačke, Slovački ustanak 1944, Slovačka u 1968.). Stvaranjem socijalističke Čehoslovačke također je jasno da se ti odnosi nisu automatski riješili i da je na polju vanjske politike, s obzirom na različite tradicije i historijske usmjerenosti, bilo očitih razlika, koje nisu bile značajne samo u kadrovskom sastavu čehoslovačke diplomacije. Isto tako autor je mogao posvetiti nešto više pažnje sovjetskoj politici nakon 1956. i mjestu koje je CSSR dobivala u tim novim ocjenama razvoja sovjetskih veza s istočnom Evropom. Zanimljivo bi bilo iznijeti i pokušaje (a takvih je bilo) da se CSR distancira od izvjesnih općih poduhvata bez obzira na stupanj uspjeha te emancipacije.

No i pored toga knjiga Jaroslava Sedivog sigurno može zadovoljiti interes istraživača čehoslovačke vanjske politike, a u izvjesnom smislu može služiti i kao korisno pomagalo u proučavanju sovjetske vanjske politike i njenih manifestacija u istočnoj Evropi.

R. Vukadinović